

Michael Branch

School of Slavonic and East European Studies
University of London

A.J.Sjögren akateemikkona Pietarissa: intressien otollinen yhteensattuma

Yhteiskunnallinen tausta

Anders Mikaelsson, myöhemmin Anders Johan Sjögren, syntyi 200 vuotta sitten, toukokuussa 1794, tuohon aikaan Ruotsi-Suomen valtakunnan itäisellä reunalla sijainneessa Iitin pitäjän Sitikkalan kylässä. Hän oli vanhempiansa, suutari Mikael Johansonin ja tämän vaimon, Karin Arvidsdotterin, ainoa eloon jäänyt lapsi. Sjögren kuoli vähän yli kuusikymmentä vuotta myöhemmin, tammikuussa 1855 kotonaan Pietarissa. Hän oli tällöin Keisarillisen Pietarin Tiedeakatemian vaikutusvaltainen jäsen, jonka osalle oli tullut paljon erikoistehtäviä, kansainvälisiä palkintoja ja kunniamerkkejä; hän oli melko varakas, kuului aatelisten siviilissäädyn neljänteen rankkiin — ollen siis valtioneuvos — ja oli kansainvälisesti ottaen yksi aikansa parhaimmin tunnettuja suomalaisia.

Nykyajan sosiologi kutsuisi Sjögreniä 'marginaali-ihmiseksi', henkilöksi, joka luonteensa, synnynnäisen kyvykkyytensä ja koulutuksensa keinoin irroittautuu siitä yhteiskuntaluokasta, johon hän on syntynyt, joka etsii elämänsä täyttymystä sellaisista yhteiskunnallisista ja ammatillisista oloista, joissa hän on aina uusi tulokas, eikä koskaan luontevasti omillaan. Kun eteenpäin ajava kunnianhimo liittyy korkeaan älykkyyteen ja ammattitietoihin — olipa kyseessä palveluammatti, kauppa, tai tieteet — levoton, usein maanisdepressiivinen 'marginaali-ihminen' voidaan lukea niihin, jotka muuttavat yhteiskuntaa. Sellaisia ihmisiä Miroslav Hroch pitää teoksessaan *Social Preconditions of National Revival in Europe* (1985) hyvin keskeisinä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun kansallisliikkeiden ensimmäisille vuosikymmenille. Käsityöläisten, ammattilaisten, pikkukauppiaiden, aliupseerien, alemman papiston ja palvelijoiden jälkeläisinä he syntyivät alueelliseen kulttuuriin ja alueellisen kielen pariin, mutta vanhempiansa taustan ja kunnianhimon ansiosta saivat jonkinlaisen koulutuksen, joka toi heidät kosketuksiin erilaisen kulttuurin — kansainvälisen isotradition — kanssa, joka tavallisesti välittyi heille toisella kielellä. Tietenkään ei kaikista tällaisista nuorista 'marginaaleista' tullut nationalisteja. Nationalismi kehittyi siellä, missä hallintokeskuksen intressit eivät olleet enää samat kuin alueellisen keskuksen, erityisesti kun alueellisella keskuksella oli erilainen paikalliskulttuuri ja kieli kuin hallinnollisella keskuksella. Oli myöskin hyvin tavallista, että ne 'marginaali-ihmiset', jotka vaikuttivat suuresti kansallisliikkeiden muotoutumiseen niiden varhaisvaiheessa, viettivät pitkiä kausia elämästään etnisen ryhmänsä ulkopuolella. Vuk Karadzicin Wienissä viettämät vuodet ovat hyvä esimerkki tästä ilmiöstä, Sjögrenin elämä ja ura toinen.

Historiallinen ja tieteellinen tausta

Suomen liittäminen vuonna 1809 suurruhtinaskuntana Venäjän keisarikuntaan avasi monille marginaalisille nuorille suomalaisille paljolti mahdollisuuksia kehittää ammatturia, jotka olisivat tuskin olleet mahdollisia, jos he olisivat jääneet ahtaille kotipaikoilleen. Lontoolainen kollegani, tri John Screen sekä suomalaiset professorit, Matti Klinge, Sune Jungar ja Max Engman ovat kuvanneet tätä prosessia. Se tämän prosessin piirre, jota haluan tässä korostaa, on miten 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla toisaalta Venäjän poliittiset ja taloudelliset intressit ja toisaalta Suomen poliittiset ja kulttuuriset intressit osuivat sattumalta ja erittäin otollisesti yksiin. Tässä intressien yhteenosumisessa Pietarin Tiedeakatemian rooli oli usein ratkaiseva.

Ensinnä on käsiteltävä lyhyesti joitakin niistä seikoista, joissa mainitsemani keltaista yhteenosumista sattui 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Pietarin Tiedeakatemian silloinen päätehtävä oli — pelkistettynä — kuvata Venäjää: sen rajoja, sen sisäistä maantiedettä, sen ilmastoa, sen aineellisia ja luonnonvaroja sekä sen inhimillisiä resursseja, jotka olisivat valjastettavissa aineellisten resurssien hyväksikäyttöön. Tässä kuvaamisessa keskeistä osaa näyttelivät historia, kansatiede, kieli ja kulttuuri. 1700-luvun aikana tehdyistä peräkkäisistä tutkimusmatkoista saadut tiedot ja kokemukset olivat saattaneet tietyt Pietarin Tiedeakatemian jäsenet tietoisiksi Venäjän pohjois- ja koillisosissa asuvien erilaisten kansojen olemassaolosta, kansojen jotka puhuivat suomensukuisia kieliä. Koska näiden kielten oletettiin olevan vain suomen kielen eräänlaisia murteita, nuo Tiedeakatemian jäsenet olivat tulleet siihen johtopäätökseen, että keisarikunnan noiden osien tutkimisen voisivat parhaiten suorittaa suomalaiset tiedemiehet. Peter Simon Pallaksen vuosisadan vaihteessa Porthanille esittämä kutsu tällaisen tehtävän suorittamiseen tunnetaan hyvin.

Suomessa ja Unkarissa oli samalla kaudella herännyt kiinnostus niiden kansojen historialliseen alkuperään, jotka puhuivat suomalais-ugrilaisina tunnettuja, keskenään sukua olevia kieliä. Vuosisadan lopulla suomalais-ugrilaisesta kielellisestä ja etnisestä sukulaisuudesta oli olemassa pääpiirteissään teoria, jonka tunsivat ainakin Fennoskandian, Venäjän, Unkarin ja saksaa puhuvien maiden oppineet. Kiinnostus tähän teoriaan, ja näiden kansojen alkuperään kasvoi Suomessa ja Unkarissa, kun valistuksenajan jälkeiset tutkijat alkoivat etsiä kansojen alkuperälle selitystä, joka pohjautuisi pikemminkin empiriseen todistusaineistoon kuin raamatullisten tekstien mielikuvituskellisiin selityksiin. Suomessa tämä kiinnostus liittyi Suomen historian dokumentointiin ja varhaisemman suomenkielisen kulttuurin olemassaolon todistamiseen. Käyttääkseni kollegani Anthony Smithin terminologiaa, kansakunnan rakentajien kansallisen 'historiallisen syvyyden' ja 'runollisen maiseman' etsintä ja näiden kahden kulminoituminen uudelleen rekonstruoitavaksi 'kulta-ajaksi' oli alkanut. Vaikka tämä prosessi kulki Unkarissa eri rataa, molempien kansallisliikkeiden edustajat — Porthan Suomessa

ja Samuel Gyarmathi Unkarissa — päätyivät itsenäisesti samaan näkemykseen, että seuraava ja olennainen tärkeä askel kansallisuuden määrittelyssä oli matkustaminen Pohjois-Venäjälle suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvien kansojen keskuuteen.

Vuosien 1808-1809 tapahtumat antoivat suomalaisille kansallismielisille mahdollisuuden kehittää entistä tarkemmin identiteetin määrittelynsä historian, kielten ja kansanrunouden tutkimuksillaan. Nämä mahdollisuudet tyydyttivät suomalaisten intressit ja samalla venäläisten intressit määrittellä ja kuvata heidänkin maansa. Sjögrenin matkat ja hänen uransa Pietarin Keisarillisessa Tiedeakatemiassa yhdessä sen työn kanssa, jonka M.A.Castrén teki myöhemmin Tiedeakatemian valtuuttamana on nähtävä tässä valossa. Ne ovat nimenomaan kaksi vaikuttavinta esimerkkiä Suomen ja Venäjän intressien yhteenosumisesta viime vuosisadan ensimmäisillä vuosikymmenillä.

Sjögrenin valmistautumisvuodet

Sjögren oli 'marginaali-ihminen' *par excellence*. Hän oli syntynyt suomea puhuvaan perheeseen. Hänen ollessaan kahdeksanvuotias paikkakunnan pastori otti hänet siipiensä suojaan palkkaamalla hänet rutiininomaisiin toimistotöihin ja opettamalla hänelle samaan aikaan ruotsia. Heti kun Sjögrenin ruotsin kielen taito oli riittävä, pastori toimitti hänet Loviisan alkeiskouluun, jossa ollessaan Sjögren elätti itsensä toimimalla yksityisopettajana eräässä porvarillisessa perheessä. Hän opetti perheen lapsille ilta-päivällä sen, mitä oli itse oppinut aamulla. Lukukausien välillä Sjögren vietti suurimman osan ajastaan pappilassa ansaiten elatuksensa ja tutustumalla sivistyneiden piirien elämään, johon hänen odotettiin pyrkivän. Loviisasta Sjögren siirtyi Porvoon kymnaasiumiin, ja vuonna 1813 Åbo Akademiin, josta hän valmistui vuonna 1819. Koko tämän ajan hän hankki toimeentulonsa yksityisopettajana, ja kun hän oli päättänyt opintonsa ja saanut maisterin arvon, hänen yhteiskunnallinen metamorfoosinsa oli valmis. Samoin kuin miltei puolet niistä, jotka valmistuivat hänen kanssaan Åbo Akademiasta vuonna 1819, Sjögren päätti etsiä tulevaisuutta Venäjältä.

Sjögrenin kuuden Åbo Akademiassa viettämän vuoden aikana hänen kehitykseensä olivat voimakkaimmin vaikuttaneet kulttuuritekijät, jotka tunnetaan Turun romantiikan nimellä. Sekä Porvoon kymnaasissa että Turussa häntä olivat opettaneet Porthanin entiset oppilaat, ja hän oli osoittanut jo nuorena opiskelijana erityistä kiinnostusta kansanrunouden keräämiseen. Käynnit Pietarissa ja Inkerissä vuosina 1816 ja 1817 laajensivat hänen kiinnostustaan suomensukuisiin kansoihin ja erityisesti niiden kieliin ja historiaan. Sen ajan Åbo Akademiassa tiedettiin, että Venäjän entinen ulkoministeri, kreivi Nikolai Rumjantsev halusi lähettää nuoren suomalaisen sellaiselle tutkimusmatkalle, jota oli alunperin ehdotettu Porthanille. Toivoen pääsevänsä Rumjantsevin haluamaksi matkaajaksi Sjögren oli lähtenyt Pietariin vuonna 1819 pätevoityäkseen tällaiselle tutkimusmatkalle perehtymällä kaikkiin suomalais-ugrilaiden kansojen historiasta, kielestä ja tavoista käytettävissä oleviin lähteisiin. Vaikka hän onnistui pää-

semään vuonna 1823 kreivi Rumjantsevin henkilökohtaiseksi kirjastonhoitajaksi, hänen matkansa tulisi rahoittamaan tsaari Pietarissa olevan Suomen asioiden ministerin suosituksesta. Valmistautumisvuodet Pietarissa, erityisesti asema Rumjantsevin kirjastonhoitajana, tarjosivat Sjögrenille pääsyn Pietarin vaikutusvaltaisiin piireihin, ja olivat myöhemmin äärettömän tärkeitä hänen asemalleen Tiedeakatemiassa; erityisen tärkeitä yhdyshenkilöitä tässä olivat historioitsijat Philip Krug ja Christopher von Frähn sekä orientalisti Friedrich von Adelung.

Sjögrenin matka tutkimaan Venäjän pohjoisosien kansojen kieliä, historiaa ja tapoja kesti viisi vuotta, 1824-29. Matkustaen vaunuissa, rattailla, ratsun selässä, laivalla, veneellä, reellä ja jalkaisin hän kulki 12 000 kilometriä. Hänen matkansa vei hänet Novgorodista pohjoiseen, Karjalan ja Suomen halki Lappiin, kaakkoon poikki Kuolan niemimaan Vienanmeren Kemiin ja sieltä Vienanmeren ympäri Arkangeliin, pohjoiseen Mezeniin, kaakkoon Ust'Syssolskiin ja Permiin ennen paluuta eteläistä reittiä Kazanin ja Vologdan kautta Pietariin. Pian paluunsa jälkeen Sjögren nimitettiin ensimmäiseen Tiedeakatemian virkaansa, Venäjän historian adjunktina (apulais-professorina). Vuonna 1832 hänet ylennettiin ylimääräiseksi akateemikoksi.

Akateemikkona

Sjögren vietti ensimmäiset viisi vuottaan Tiedeakatemian palveluksessa kirjoittamalla eri teoksia ja artikkeleita laajan matkansa tulosten pohjalta. Tässä työssä sekä hänen käsitelytavassaan että hänen saavutuksissaan yhdistyivät Suomen ja Venäjän intressit. Sen lisäksi, että hän kehitteli aikaisempia teorioita Skandinavian ja Venäjän pohjoisosien historiasta, hän noudatti joissakin töissään valtiollisen ja sosiaalisen historian esimerkiksi kuvaamalla monipuolisesti koko aluetta. Hänen monumentaalinen tutkimuksensa komin kansasta noudatti Tiedeakatemian alueellisten raporttien perinnettä siinä, että laajan historiallisen dokumentoinnin ja analyysin ohella tutkimuksessa käsiteltiin meteorologian, maataloudellisen kehityksen ja kansan valistuksen kysymyksiä. Kun dokumentit, analyysit ja pohdinta täyttivät venäläisten odotukset, suomalaisten kansalliset intressit tyydyttyivät samalla, koska Pohjolan historia oli Sjögrenin esittämänä suurelta osin kertomusta siitä, miten suomensukuisia kieliä puhuvat kansat vähitellen häädettiin kotipaikoiltaan, surmattiin tai sulautettiin etelästä tuleviin venäjän puhujiin.

Tässä kohden on tärkeää muistuttaa mieliin Suomen samanaikaiset kansallisesti suuntautuneet taiteelliset aktiviteetit. Kyseessä ovat nimenomaan vuodet 1829-1835, jolloin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettiin, jolloin Lönnrot kokosi vähitellen aineistot, joista syntyi *Kalevalan* ensimmäinen painos vuonna 1835, ja jolloin Runeberg kehitti suomalaisten luonteelliset ja teemalliset stereotyypit. Jos Lönnrot ja Runeberg antoivat sen, mitä Anthony Smith kutsuu nationalismin 'runolliseksi maisemaksi' ja loivat 'kansallisen etiikan', niin Sjögrenin näiden vuosien historialliset kirjoitukset lisäsivät 'historiallista syvyyttä', ja — mikä on olennaista useimmille varhaisille kansal-

lisliikkeille — todellisen tai kuvitellun historian kansakunnan varhaisemmasta 'kulta-ajasta' ja sen häviöstä. Tätä Sjögrenin Pohjolan historia itse asiassa oli. Kehitellessään suomalais-ugrilaisen sukulaisuuden teoriaa pitemmälle Sjögren syvensi entisiä tietoja seurailleen Porthanin linjoja ja kehitteli ajatusta voimakkaasta ja varakkaasta suomen-sukuisesta kansasta, joka eli Vienanjoen rannalla lähellä Arkangelia ja jonka etelästä tulevat venäläiset lopulta voittivat. Muissa saman ajan historiallisissa kirjoituksissaan Sjögren keskittyy hämäläisten ja karjalaisten muinaiisiin vaelluksiin ja Inkerin suomen-sukuisen väestön myöhempään kehittymiseen.

Laatiessaan historioitaan Sjögrenin oli pakko tukeutua muihin kuin historiallisiin dokumenttilähteisiin. Erityisesti hän kehitteli onomastiikan, kielitieteen, kansatieteen ja kansanrunouden tieteellistä hyväksi käyttöä. Paljolti tämän työn tulokset olivat alkuna muiden suomalaisten tutkijoiden eri oppialoilla tapahtuvalle tutkimustyölle. Lyhyesti sanottuna Sjögrenin suomalaisten, karjalaisten ja inkeriläisten historiasta 1830-luvulla julkaisemat kirjoitukset ylittivät sekä määrältään että vaikutukseltaan suuresti kaikkien muiden sen ajan kirjoittajien ja tiedemiesten tuotannon. Omana aikanaan hänen työnsä vaikutus oli suunnaton. Tarvitsee vain lukea Lönnrotin vuosien 1835 ja 1849 *Kalevalojen* esipuheet, jotta saisi kuvan siitä, miten Sjögrenin historialliset kirjoitukset muo-vasivat Lönnrotin ajattelua. Tämän panoksen ansiosta Suomea koskevat tutkimukset aikuistuivat, ja kahdeksi vuosikymmeneksi Sjögrenista tuli Suomen kansallisten tietei-den Pietarissa käyvien specialistien keskipiste. Tässä on korostettava voimakkaasti sitä, että tuona aikana tällaista työtä ei olisi voitu suorittaa missään muualla. Millään suomalaisella instituutiolla ei ollut tuohon aikaan varoja eikä edellytyksiä rahoittaa tuonasteisia tutkimuksia ja julkaisuja; vain Pietarissa ja ennen kaikkea Tiedeakatemiassa oli tarvittavat arkisto- ja kirjastolähteet tarjolla tuollaiseen tutkimustyöhön.

Vuoden 1835 jälkeen Sjögrenin akateemikkona tekemän tutkimus- ja julkaisu-toiminnan keskipiste siirtyy siitä, mitä voisi kutsua historiakeskeiseksi ja aluetutkimukseksi, lingvistisiin tutkimuksiin. Sjögrenin viimeiset kaksikymmentä vuotta tutkijana voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe kesti suunnilleen vuoteen 1844, toinen kattaa hänen elämänsä viimeiset kymmenen vuotta. Heikkenevän näön aiheuttamat ongelmat pakottivat hänet viettämään vuodet 1835-37 Kaukasiassa, missä hän sai lääketieteellistä erikoishoitoa. Sjögren käytti siellä oloaikaansa ennen kaikkea ossetin kielen tutkimiseen. Tässä työssä hän käytti sen ajan pisimmälle kehitettyjä lingvistisiä teorioita ja metodeja. Hänen laatimaansa ossetin kielioppia ja sanakirjaa arvostetaan vieläkin, ja hänen omana aikanaan ne toivat hänelle Ranskan Tiedeakatemian kunniamerkin. Ossetin opintojen kehitys aiheutti sen, että Sjögrenille luotiin vuonna 1844 uusi varsinaisen akateemikon virka. Viran nimenä oli Suomensukuisten ja kaukasialais-ten kansanheimojen lingvistiikka ja etnografia. Tämä oli ensimmäinen missään instituutiossa suomalais-ugrilaisille opinnoille omistettu virka, ja tämän alan tutkimuksille Sjögren tosiaan omisti suurimman osan jäljellä olevista elinvuosistaan. Vuonna 1845 hänen